

1992 – בג"ץ 3246/92 גלעד הר-עוז ואח' נ' שר הביטחון ואח' – מסלול העתודה – האיזון בין צרכי המערכת לבין רצון הפרט

מאת:

סגן דניאל שחם, עוזר היועצת המשפטית לחיל האוויר, מחלקת הייעוץ והחקיקה
רס"ן נעמה גת, היועצת המשפטית לאגף הטכנולוגיה והלוגיסטיקה, מחלקת הייעוץ והחקיקה

מסלול העתודה האקדמית בצה"ל הוא מסלול לימודים על-תיכוניים, אקדמיים, המאפשר לצה"ל לגייס לשורותיו כוח אדם מקצועי בעל השכלה אקדמית, אשר מוביל את העשייה הטכנולוגית, המדעית, הכלכלית ועוד. מועמדים רבים לשירות רואים במסלול היוקרתי כנקודת זינוק המאפשרת לפרט ללמוד לימודים אקדמיים ובהמשך לרכוש ניסיון במקצוע אותו למדו במסגרת השרות הצבאי. מסלול העתודה, כמו כלל המסלולים בצבא, נועד לתת מענה לצרכי צה"ל. כך גם מוגדרת מטרתו של המסלול בסעיפים 5 ו-6 לפקודת מטכ"ל 31.0609 "מסלולי העתודה": מטרת מסלולי העתודה להכשיר כוח אדם אקדמי וטכנולוגי בשירות הצבאי לפי צורכי צה"ל. בשנת 1992, נדונה בבית המשפט הגבוה לצדק עתירתם של חיילים ששובצו במקצועות השדה, בהתאם לצורכי צה"ל, ולא במקצועות אותם למדו במסגרת לימודיהם האקדמיים בעתודה. בג"ץ אישר בפסק דינו כי לצה"ל מסור שיקול דעת בשיבוץ העתודאים, וכי ההחלטה שהתקבלה אינה חורגת ממתחם הסבירות (בג"ץ 3246/92 גלעד הר-עוז ואח' נ' שר הביטחון ואח').

רקע עובדתי

מסלול העתודה האקדמית בצה"ל הוא מסלול המאפשר לצה"ל לגייס לשורותיו קצינים בעלי נתוני איכות גבוהים והשכלה אקדמית לשרת בצה"ל במגוון תפקידי קצונה מקצועיים. במסגרת המסלול, מועמדים לשירות ביטחון עוברים הליך מיון קפדני שנועד לבחון את נתוני האיכות שלהם ואת סיכויי הצלחתם במסגרת האקדמית והשתלבותם בשירות הצבאי. לאחר שהתקבלו למסלול העתודה וכן ללימודים במוסד האקדמי, עוברים העתודאים יום חיול, במסגרתו חותמים העתודאים על טופס הצטרפות למסלול ויוצאים לדחיית שירות לצורך השלמת לימודיו האקדמיים.

סמל העתודה האקדמית

במסגרת טופס ההצטרפות למסלול העתודה, מתחייבים העתודאים לשרת בשירות קבע בן מספר שנים בתוך שירות החובה שלהם. לפי פקודות הצבא ולפי טופס ההצטרפות, יתכן כי העתודאי ישוחרר מהתחייבותו לשירות הקבע ככל שלא ישובץ בתחום מקצועו, גם במקרה כזה הוא עדיין נדרש לשרת בכל תפקיד שישוּבץ בו בתקופת שירות החובה שלו, ללא קשר לזיקת התפקיד למקצוע הנלמד. בשנת 2006, נקבע בפקודת מטכ"ל 32.0223 כי ככלל חייל בעל השכלה אקדמית, שהוא בוגר מסלול העתודה האקדמית של צה"ל, ישובץ בתפקיד קצונה

בתחום מקצועו, בהתאם לצורכי צה"ל. כלומר, צה"ל משקיע מאמץ לשבץ את המועמד לשירות ביטחון במקצוע אותו למד, בכפוף לצרכי הצבא.

לפני עדכון הפקודה, נעדרה ממנה התייחסות לכך ששיבוץ החייל יעשה בהתאם לצורכי צה"ל. כך היה המצב גם בשנת 1992 בעת שנדון בג"ץ הר-עוז, באותו עניין שלושים ושבעה חיילים ששירותם הסדיר נדחה לצורך לימודים במסגרת העתודה האקדמית, ושובצו בתפקידים בחיילות השדה, עתרו לבג"ץ בדרישה לשבצם במקצוע אותו רכשו בלימודיהם האקדמאיים.

ההליך המשפטי

בבסיס עתירת העותרים עמדו שתי טענות. טענתם הראשונה הייתה כי צה"ל הציג בפניהם מצג לפיו לאחר תום לימודיהם, הם ישובצו בצה"ל במקצועם. לטענתם, המצג הוצג בפניהם בדרכים רבות, בכתב ובעל פה, בחוברת המידע שהוצגה לעתודאים וכן בהרצאות בהן הוצג המסלול בפניהם על ידי נציגי צה"ל. בפרט טענו העותרים, כי כאשר הוצגו בפניהם היתרונות של מסלול העתודה, הודגשה היכולת לעסוק בתחום הנלמד בתום הלימודים, ליישם את הידע והיכולות שצברו העתודאים בלימודים ולצבור ניסיון מקצועי שיעזור להם לאחר שירותם. לטענת העותרים, הם הסתמכו על המצג הנ"ל כאשר החליטו לבחור במסלול. עוד טענו העותרים כי שירות בחילות השדה למשך שלוש שנים, שלא במקצוע אותו למדו, מוריד הלכה למעשה את המאמץ שהשקיעו בלימודיהם לטמיון, בשל הנתק בין גמר לימודיהם לבין תחילת עבודתם במקצועות אותם רכשו.

לאור זאת טענו כי יש לכבד את המצג שהוצג בפניהם ולשבצם במקצוע.

טענתם השנייה של העותרים היתה כי בהחלטה לא לשבצם במקצוע הפר צה"ל את "ההסכם" בינו לבין העתודאים. הם נימקו זאת בכך שאמנם בטופס ההצטרפות קיימים "סעיפי מילוט" כפי שהם כינו אותם, המאפשרים לצה"ל לשבצם שלא במקצוע, בעקבותיהם תבוטל התחייבותם לשירות קבע, אך אלה אמורים היו להיות היוצא מן הכלל, ולא הכלל. לטענתם, ההחלטה שלא לשבצם במקצוע לא נפלה בגדר אותו יוצא מן הכלל, ולא נשקלו השיקולים הרלוונטיים בטרם התקבלה החלטה זו. בכלל זאת, נטען כי רשויות הצבא לא הביאו בחשבון את האינטרסים המוגנים של העתודאים, ולא הביאו בחשבון את התועלת שתצמח לצבא מהם, לעומת מצב בו ישובצו בחילות השדה. צה"ל, כך טענו העתודאים, בחן אך ורק אם המועמדים מתאימים לשירות ביחידות השדה. לטענתם, לו היו רשויות הצבא בוחנות את האינטרסים של העתודאים במסגרת כלל שיקוליהם, כי אז היו מגלים כי הפגיעה בכל עתודאי עולה בהרבה על התועלת שתצמח לשלטונות הצבא משיבוצם ביחידות השדה.

בתגובת המדינה לעתירה הובהר כי אין בפקודות הצבא המסדירות את שירות העתודה כל התחייבות לשבץ עתודאים במקצועם, וכי צה"ל הותיר לעצמו שיקול דעת מלא באשר לשיבוצם. כך, הובהר בחוברת המידע לעתודאי, כי שיבוצו של העתודאי עם שובו לשירות סדיר לא יהיה בהכרח למקצועו האקדמי, אלא כי שיבוצו יהיה לאחד התפקידים בצה"ל לפי צרכי הצבא באותה עת.

המדינה השיבה בתגובתה, כי מספר שנים קודם לכן, אובחן בצה"ל צורך בולט וחיוני להביא להעלאת רמת הקצונה הזוטרה ביחידות השדה. אחת האפשרויות שנבחנו היא שיבוץ בוגרי מערך העתודה האקדמית ביחידות השדה על מנת שיהיו חלק ממאגר הפיקוד הקרבי, וכי העותרים שובצו ביחידות אלה משום שנתוני האיכות שלהם גבוהים במיוחד ומתאימים לדרישה.

עוד הובהר בתגובת המדינה כי ככלל מטרתה של העתודה האקדמית היא לאייש את התפקידים הדורשים הכשרה מקצועית, ואכן, מרביתם המוחלט של העתודאים שובצו במקצוע אותו למדו, אך אין בכך כדי לקבוע שכל עתודאי ישובץ במקצוע אותו למד. כתימוכין לכך הובאו הסעיפים בטופס ההצטרפות למסלול העתודה.

3" ידוע לי ואני מסכים לכך, כי במסגרת מסלול ההכשרה שלי בצה"ל (בין אם אשובץ במקצוע ובין אם לאו) אהיה עשוי להיות מוכשר, לקצונה, וכי בעקבות כך יהיה עלי להתחייב לתקופת שירות קבע, הנדרשת כתנאי למעבר לקורס קצינים. אם אשובץ במקצוע, תהיה תקופה זו תופפת לתקופת שירות הקבע אליה אתחייב בגין שיבוץ במקצוע.

...

7. ידוע לי, ואני מסכים לכך, כי אם, מסיבה כל שהיא לא אשובץ במקצוע, צה"ל יבטל את התחייבותי זו לשירות קבע, שניתנה כתנאי לשיבוץ במקצוע. כמו כן, צה"ל יוכל לבטל את התחייבותי לקבע או שלא להפעיל אותה, עקב כל סיבה אחרת, בהתאם לצורכיו."

4. ידוע לי כי אין בהתחייבותי זו כדי לחייב את מוסדות צה"ל לשבצני במקצוע לאחר חזרתי לשירות סדיר, או לשגרני לקורס קצינים אם אמצא בלתי מתאים לקצונה. כמו כן, אם אהיה מיועד לשיבוץ במקצוע, יוכלו מוסדות צה"ל להפסיק את הכשרתי או את שיבוצי במקצוע ולהעבירני למסלול אחר, בכל עת, בהתאם לצרכי צה"ל כפי שהם מזמן לזמן.

.....

.....

6. הנני מסכים לשרת בכל מקום שאשלח אליו ובכל תפקיד אשר יוטל עלי...

קיטוע מטופס ההתחייבות לעתודה, נכון למועד פסק הדין

בית המשפט העליון, בהרכב השופטים מ' שמגר, ג' בך, וא' גולדברג, דן בעתירה.

תחילה הבהירו השופטים, כי אף אם היו העותרים משכנעים כי ניתנה להם הבטחה או שהוצג בפניהם מצג כי ישרתו במקצוע שלמדו, ספק אם היה בכך כדי להגביל את כוחו של צה"ל להפעיל את סמכותו לשבץ כל חייל לפי שיקוליו ולפי צורכי הצבא. זאת שכן ההנחה היא כי שיבוץ חיילים לתפקיד הינו נושא, שייך מעצם טיבו, למבנה הצבא ולהיערכותו הצבאית, וככזה יש לראותו כצורך ציבורי חיוני, אשר גובר על ההבטחה שניתנה או על מצג שהוצג בעבר.

ביחס להתחייבות העותרים, נקבע כי בטופס ההצטרפות הובהר כי קיימת האפשרות שהעתודאי לא ישובץ במקצוע אותו למד, ואף אפשרות להעביר אותו לתפקיד שאינו ממקצועו גם אם היה מיועד לשרת במקצועו. לפיכך, העתודאים בחתימתם על טופס ההצטרפות התחייבו לשרת את שירות החובה שלהם בכל מקום ובכל תפקיד שיוטל עליהם. על כן, נקבע כי לא ניתנה במסגרת החוזה התחייבות לשבץ את העתודאים במקצוע אותו למדו.

עוד הובהר, כי בהתאם לחוק השיפוט הצבאי, מעמדן של פקודות כדינים. לפיכך, חזקה כי העתודאים הכירו את הוראות פקודת המטכ"ל המאפשרת ביטול ההתחייבות לשירות קבע של בוגר העתודה האקדמית, אשר עם שובו לשירות לא ישובץ, מסיבה כלשהי, בתפקיד אקדמי בתחום מקצועו. כלומר, הפקודה מכירה באפשרות כי עתודאי לא ישובץ במקצוע אותו הוא למד.

בהקשר זה נקבע, כי הטענה לפיה העותרים לא ידעו את הכתוב "באותיות הקטנות" שבהתחייבות עליה חתמו אינה יכולה לעמוד להם.

לבסוף, הובהר כי משצה"ל השאיר לעצמו, במפורש, שיקול דעת שלא לשבץ עתודאים במקצוע שלמדו, הרי הלכה היא כי בית המשפט לא ישים את שיקול דעתו במקום שיקול דעתה של הרשות המוסמכת. לפיכך, קבע המותב כי אין מקום להתערב בהחלטתו של צה"ל ובשיקול דעתו.

בשורה התחתונה, נקבע, כי ההחלטות לשבץ את העותרים בתפקידי השדה אינן חורגות ממתחם הסבירות וכי לא נפל פגם בדרך קבלתן. ההחלטות הפרטניות שהתקבלו היו תוצאה של בדיקה עניינית ודקדקנית, הוגנת ושיטתית במסגרתה נשקלו אינטרסים של העתודאים ו הנתונים האישיים שלהם.

חשיבות הפרשה

פסק דינו של בית המשפט העליון הבהיר את מרחב שיקול הדעת האמור לצה"ל בשיבוץ כוח אדם. בהפעלת שיקול דעת זה, צורכי הצבא עשויים לעיתים לגבור אף על הבטחה שניתנה לפרט, ככל שניתנה, וזאת לאור כך שמדובר בצרכים חיוניים שנועדו להבטיח את תפקודו התקין של הצבא ויכולתו להגן על מדינת ישראל ועל תושביה. בקביעתו הדגיש בית המשפט את תכליתו של, מסלול העתודה האקדמית בצה"ל, כמו כל מסלול אחר בצה"ל, לחזק את צה"ל, להבטיח את איכות הקצינים המקצועיים בו, ולקדם את רמת כוח האדם בו.

ראוי לציין, כי כיום בחלוף השנים מפרשת בר- עוז נעשים מירב המאמצים על מנת לשבץ עתודאים שעמדו בדרישות הרף האקדמיות וברף הקצונה הנדרש, בתפקידים המקצועיים, תוך שאיפה למצות את יכולותיהם וידעיותיהם האקדמיות. כל זאת כמובן לצד הצורך להתחשב בצורכי הצבא.

מדוע בחרנו בנושא

הקביעות בפסק הדין רלוונטיות לכלל העתודאים בצה"ל, ובכלל זה גם לעתודאים במקצוע המשפטים המשרתים בפרקליטות הצבאית.

השירות הצבאי, במסגרת מסלול העתודה האקדמית, הוא שירות משמעותי ואיכותי. בבואם להתקבל ללימודים אוניברסיטאיים, ובמעמד החתימה על טופס ההצטרפות, בוחרים העתודאים במסלול שיאפשר להם ללמוד ולהתפתח ולרכוש מקצוע לחיים. אולם, לצד האמור, השירות הצבאי כשמו כן הוא – שירות. מטרת המסלול, ומטרת המשרתים בו, היא לתרום למדינה ולביטחונה. וכך, לעתים לצד שיקולים אישיים ותכנון הפרט, עומדים שיקולים צבאיים, שלעיתים אינם חופפים לתכנון האישי של הפרט, אך מטרתם להשיא את התרומה הרבה ביותר לביטחון המדינה ולהגנת תושביה.

כיועצים משפטיים לגופים ולחילות השונים בצה"ל, אנו נתקלים לעיתים בהתנגשויות בין ערכים, או בין צרכים צבאיים לבין צרכי הפרט. במתן הייעוץ המשפטי לגופים השונים בצבא אנו פועלים על מנת להבטיח כי צה"ל יוכל למלא את ייעודו – להגן על מדינת ישראל ולנצח את אויביה, תוך שמירה על שלטון החוק, וזכויות המשרתים בו.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

● בג"ץ 3246/92 הרעוז ואחי' נ' שר הביטחון ואחי' פ"ד מו(5), 301 (1992);

● פקודת מטכ"ל 31.0609 "מסלולי העתודה";

● "טופס הצטרפות למסלול העתודה האקדמית" אתר צה"ל

<https://www.mitgaisim.idf.il/media/22068/%D7%97%D7%95%D7%96%D7%94-%D7%94%D7%A2%D7%AA%D7%95%D7%93%D7%94-%D7%94%D7%90%D7%A7%D7%93%D7%9E%D7%99%D7%AA-%D7%94%D7%9B%D7%9C%D7%9C%D7%99.pdf>